

Prosjekt Frihet

En førevaluering i piloteringen ved Grimstad Voksenopplæring

HVA ER NEGATIV SOSIAL KONTROLL?

HVA SKAL DU GJØRE PÅ SKOLEN I MORGEN FOR Å SKAPE ET GODT SKOLEMILJØ?

FORELDRE SOM ROLLEMODELLER

HVA FØLER DU NÅR DU SER DETTE BILDET?

8. mars 2017

Lansering av

Retten til å bestemme
over eget liv

Handlingsplan mot negativ sosial kontroll,
tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 2017-2020

HVA SIER DISSE BØKENE OM Å SNAKKE STYGT OM ANDRE?

HVORDAN FORHOLDE SEG TIL FORSKJELLER
PÅ EN RESPEKTABEL MÅTE?

Prosjekt Frihet: En vurdering av pilotering ved Grimstad Voksenopplæring

Oppdragsgiver

Aust-Agder Utviklings- og kompetansefond

Prosjektteam

Kristian Rostoft Boysen, Janne Thygesen

Prosjektperiode

Juni 2018 – Desember 2018

Om Oxford Research

Oxford Research er et nordisk analyseselskap. Vi dokumenterer og utvikler kunnskap gjennom analyser, evalueringer og utredninger slik at politiske og strategiske aktører kan få et bedre grunnlag for sine beslutninger.

Vi kombinerer vitenskapelige arbeidsmetoder med kreativ idéutvikling for å tilføre våre kunder ny kunnskap. Vårt spesialfelt er analyser og evalueringer innen nærings- og regionalutvikling, forskning og utdanning samt velferds- og utdanningspolitikk.

Oxford Research ble grunnlagt i 1995 og har selskaper i Norge, Danmark, Sverige, Finland og Latvia. Oxford Research er en del av Oxfordgruppen og retter sitt arbeid mot det nordiske og det europeiske markedet.

Oxford Research AS

Østre Strandgate 1

4623 Kristiansand

Norge

(+47) 40 00 57 93

post@oxford.no

Forord

Oxford Research har fulgt piloteringen av Prosjekt Frihet ved Grimstad Voksenopplæring gjennom høsten 2018. Prosjektet er et forebyggende tiltak mot mobbing og negativ sosial kontroll. Utviklingen og gjennomføringen av prosjektet er et resultat av samarbeid mellom den frivillige organisasjonen LUNAR, og Kvalifiseringstjenesten i Grimstad v/ Flyktningkonsulent og prosjektleder for Prosjekt Frihet, Linn Iren Engemyr Knutsen. Prosjekt Frihet har vært finansiert av Intergrerings- og manfoldsdirektoratet (IMDi).

Oxford Research sitt arbeid har vært støttet av Aust Agder Utviklings- og kompetansefond (AAUKF). Prosjektetarbeidet er her relevant for AAUKFs fokus på levekår, herunder målene ”god tilgang til arbeid og utdanningsmuligheter”, ”lavt konfliktnivå mellom generasjoner, religiøse samfunn og etniske grupper”, samt ”økt trygghet og redusert kriminalitet”.

Formålet med prosjektarbeidet har vært å foreta en førevaluering i piloteringen av Prosjekt Frihet, og dette notatet:

- forankrer Prosjekt Frihet i offentlige strategier og handlingsplaner;
- beskriver progresjonen i delene av undervisningsopplegget;
- foreslår et tentativt programteoretisk rammeverk for prosjektet;
- gir innspill til forbedring og videreutvikling

Den metodiske tilnærmingen har bestått i diskusjoner og arbeidsverksted med prosjekteier, samt observasjon av til sammen seks undervisningsdeler ved Grimstad Voksenopplæring.

Vi vil rette en stor takk til Linn Iren Engemyr Knutsen og Tchomba Papy Kanda-Kanda for et utmerket samarbeid, og givende diskusjoner underveis. Vi håper rapporten vil være nyttig i det videre.

Med vennlig hilsen,

Kristian Rostoft Boysen
Prosjektleder

Innhold

1.	Innledning og oppsummering	1
1.1	Oppsummert vurdering av Prosjekt Frihet	1
2.	Prosjekt Frihet: forankring i offentlige strategier og handlingsplaner	3
2.1	Økende offentlig fokus på forebygging av negativ sosial kontroll	3
2.2	Forebygging gjennom godt læringsmiljø	4
2.3	Prosjektets forankring i regjeringens strategier og i handlingsplanen	4
2.4	Et av få tiltak som konkret forebygger negativ sosial kontroll i voksenopplæringen	6
3.	Undervisningsopplegget i Prosjekt Frihet	7
3.1	Form og metode på Prosjekt Frihet	7
3.2	Substans og progresjon i forelesningene	7
3.2.1	Nærmere om progresjonen i Del 1	8
3.2.2	Progresjon i Del 2	9
3.2.3	Progresjon i Del 3	10
4.	En programteoretisk tilnærming til Prosjekt Frihet	13
5.	Anbefalinger til videreutvikling av Prosjekt Frihet	15
5.1	Form	15
5.2	Forelesers rolle og sammensetningen av deltakere	15
5.3	Klargjøre tolkens rolle	15
5.4	Scenarier	16
5.5	Feedback loop – den viktige tilbakemeldingen fra deltakerne	16
5.6	Balanse: Hvilket bilde tegnes av Norge? Hvilket bilde tegnes av andre kulturer?	16
5.7	De gode eksemplene: Kan det sies mer om «krysspress» / «kulturell skvis»?	16

1. Innledning og oppsummering

I denne rapporten gis oppsummerende inntrykk, vurderinger og observasjoner av Prosjekt Frihet. Hensikten med *Prosjektet Frihet: Forebygging av negativ sosial kontroll i hverdagen – på skole og i hjem for foreldre og barn* er nettopp å forebygge negativ sosial kontroll, ved å gi kunnskap, skape selvrefleksjon og endre adferd blant voksne innvandrere på voksenopplæringen.

Prosjektet er et samarbeid mellom den frivillige organisasjonen LUNAR og Grimstad kommune. Inngangen til prosjektet er å styrke læringsmiljøet på voksenopplæringen. Et hovedmål med kurset er at deltakerne blir trygge og selvstendige i eget liv, og ikke bøyer av for, eller bidrar til, det sosiale presset som kan utspille seg i form av mobbing og ryktespredning.

I kurset får deltakere – gjennom undervisning, diskusjon og øvelser i plenum – et høyere bevissthetsnivå rundt de gitte tematikkene. Gjennom dette er det langsiktige målet at de endrer holdninger og atferd til gode for skolemiljøet, hjemmet og i ytterste konsekvens sin inngripen og møte med samfunnet.

I det videre gis først en oppsummert vurdering av Prosjekt Frihet. I kapittel 2 gis en vurdering av hvordan prosjektet er forankret i offentlige styringsdokumenter. I kapittel 3 følger en presentasjon og vurdering av hvordan prosjektet er blitt rullet ut ved voksenopplæringen i Grimstad. I kapittel 4 presenteres en programteoretisk tilnærming til Prosjekt Frihet, hvor de grunnleggende sekvensene i prosjektet skisseres og utdypes. I kapittel 5 gir Oxford Research til slutt sine anbefalinger til hvordan Prosjekt Frihet kan videreutvikles i en fremtidig spredning og oppskalering av prosjektet til andre kommuner.

1.1 Oppsummert vurdering av Prosjekt Frihet

Vår overordnede vurdering av Prosjekt Frihet er at kursrekken i all hovedsak utgjør et meget bra pedagogisk tilbud om en tematikk som er høyt oppe på den politiske agendaen. Foreleserne hadde synlig gehør hos deltakerne og god kontakt med dem gjennom hele kursrekken. Den interaktive forelesningsformen, hvor foreleser gjennomgående er i dialog med deltakerne og inviterer dem til å sette ord på, og reflektere over, de ulike konseptene som gjennomgås, er godt egnet til å skape engasjement hos deltakerne. Foreleserne gjorde også god bruk av eksempler og personlige opplevelser, noe som også er med på å holde deltakernes interesse og oppmerksomhet oppe.

Videre dekker kurset mange sentrale og komplekse forhold knyttet til negativ sosial kontroll, som formidles på en enkel måte. Vår vurdering er at deltakerne i det store og hele «henger godt med» og forstår mekanismene som gjennomgås. I tillegg til bruk av konkrete situasjonene og eksempler, benyttet foreleser illustrasjoner som gir en intuitiv forståelse av ulike situasjoner. Dette fungerer bra som et utgangspunkt for videre refleksjon og diskusjon, og som en introduksjon til mer komplekse begreper og lovbestemmelser.

I undervisningen har man også en god fremstilling av grunnleggende sorteringer; det blir benyttet hensiktsmessige konsepter og illustrasjoner som forenkler komplekse forhold. Et pedagogisk grep

som fungerer i formidlingen av noen kulturelle hovedforskjeller er eksempelvis skillet mellom «jeg-kultur» og «vi-kultur». Disse kategoriene er egnet til å se mange av konseptene i sammenheng, eksempelvis hvordan forhold som frihetsforståelse, mobbing og ryktespredning er kulturelt betinget.

I tillegg er det en hensiktsmessig progresjon i kursets innholdsmessige struktur. Undervisningen starter med bilder, eksempler og begreper som i stor grad er kjent for deltakerne, før deltakerne gradvis introduseres for mer komplekse begreper og sammenhenger. Det gis også en del gjentakelser og små oppsummeringer av hovedkonseptene underveis. En slik disposisjon bidrar til at deltakerne forstår substansen som gjennomgås.

Det er hensiktsmessig å tenke på Prosjekt Frihet i en programteoretisk sammenheng (se kapittel 4). Resultatene som ønskes oppnådd går på mange måter fra deltakernes kunnskapservvelse til holdningsendring, og derfra videre til atferdsendring. Disse endringsteoretiske stegene gir økt presisjon i viderutviklingen av Prosjekt Frihet.

Endelig kan det også pekes på utviklingspotensialer og kritiske innspill (se kapittel 5). Disse er knyttet til justeringer på kursets form, struktur og innhold:

- Kursholder kan med fordel benytte færre slides for å unngå et til tider springende fokus på ulike situasjoner og begrepsformuleringer. Det hadde også vært ønskelig med færre deltakere i klasseromsundervisningen.
- Tolkenes rolle i undervisningssituasjonen bør klargjøres, og de bør tildeles sentral terminologi i forkant av kurset.
- Det vil også være nyttig for underviserne på Prosjekt Frihet å etterspørre en anonym tilbakemelding fra deltakerne når de har vært gjennom hele kursrekken. Dette kan gi viktige innspill til videre utvikling av kurset direkte fra målgruppen.
- Kurset har flere krevende balanse ganger og pragmatiske avveininger. Enkelte pedagogiske grep *kan* virke mot sin hensikt. Dette gjelder blant annet bruken av de stiliserte kategoriene «jeg-kultur» og «vi-kultur», og tidvis hvordan Norge fremstilles. Videre er eksemplene som benyttes svært viktige for kurset, og det er her flere relevante vinklinger å hente ut. Dette gjelder blant annet refleksjoner rundt krysspress, sosial kontroll på samfunnsnivå, og forholdet til majoritetsbefolkningen.

2. Prosjekt Frihet: forankring i offentlige strategier og handlingsplaner

2.1 Økende offentlig fokus på forebygging av negativ sosial kontroll

Regjeringen har hatt en rekke satsinger de senere årene for å styrke kunnskapen om ulike former for vold, og man har i særlig grad hatt fokus på utsatte gruppers behov for hjelp. Blant annet har fem handlingsplaner blitt lansert i løpet av de siste 20 årene, som alle har dreid seg om tematikken vold og ofte tvangsekteskap og/eller kjønnslemlestelse. Det påpekes i Meld. St. 30 (2015-2016) «*Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*» at alle utsatte barn, kvinner og menn skal få koordinert og helhetlig hjelp.

Nylig har begrepet *negativ sosial kontroll* fått stort fokus i offentlige styringsdokumenter. Den siste av de omtalte handlingsplanene har tittelen «Retten til å bestemme over eget liv – handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017-2020)». I handlingsplanen blir negativ sosial kontroll forstått som:

«ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov.»

Som det framgår i definisjonen ovenfor av negativ sosial kontroll – hvor det henvises til brudd på blant annet barnekonvensjonen – er foreldres begrensninger av friheten til sine barn en sentral utfordring. I handlingsplanen blir særlig negativ sosial kontroll over unge jenter fremhevet som et kjent problem, men både gutter og jenter, kvinner og menn kan være utsatt. Felles for alle som utsettes for negativ sosial kontroll er at det handler om frihetsbegrensninger som bryter med rettighetene deres og norsk lov. Flere av de som rammes lever med langvarige belastninger som begrenser livsutfoldelse og deltakelse i samfunnet (Kunnskapsdepartementet 2018).

Nylig ble også regjeringens integreringsstrategi (2019-2022) lansert, hvor det å fremme «Retten til et fritt liv» utgjør én av fire hovedmålsetninger. Innenfor denne målsetningen fremheves det at handlingsplanen «Retten til å bestemme over eget liv» skal følges opp og forsterkes.

Den siste handlingsplanen og den nye integreringsstrategien markerer en vridning i fokus i løpet av de siste årene, fra at man før særlig la innsatsen inn mot å forhindre de mest alvorlige sakene, som tvangekteskap og vold, til at man fokuserer mer på den mer vide betegnelsen negativ sosial kontroll. Dette fokuset innebærer at oppmerksomheten nå i stor grad utvides til å fange inn også andre, mindre alvorlige og gjerne skulte former for begrensninger på folks frihet. Som det påpekes i integreringsstrategien rammes ofte ikke de sistnevnte formene for negativ sosial kontroll av lovverket,

men utgjør like fullt alvorlige begrensninger for den enkeltes liv og frihet. Videre er det naturlig å se for seg at de mindre alvorlige sakene i flere tilfeller kan utvikle seg til meget alvorlige tilfeller på sikt.

2.2 Forebygging gjennom godt læringsmiljø

Hensikten med *Prosjektet Frihet: Forebygging av negativ sosial kontroll i hverdagen – på skole og i hjem for foreldre og barn* er nettopp å forebygge negativ sosial kontroll, ved å gi kunnskap, skape selvrefleksjon og endre adferd blant voksne innvandrere på voksenopplæringen. Prosjektet er et samarbeid mellom den frivillige organisasjonen LUNAR og Grimstad kommune. Inngangen til prosjektet er å styrke læringsmiljøet på voksenopplæringen, hvor negativ sosial kontroll i form av mobbing og ryktespredning har vært et økende problem. Et hovedmål med kurset er at deltakerne blir trygge og selvstendige i eget liv, og ikke bøyer av for, eller bidrar til, det sosiale presset som kan utspille seg i form av mobbing og ryktespredning.

Prosjektets aktiviteter består av gjennomføring av en kursrekke på til sammen 6 timers undervisning i ulike kommuners voksenopplæring. En sentral tilnærming i undervisningen er at man går fra det kjente til det ukjente. Nærmere bestemt tar man utgangspunkt i fenomener som gir mening og er kjente for deltakerne, bygger videre på disse og derfra nærmer seg relaterte begreper og forhold som er ukjente. Mens negativ sosial kontroll gjerne er et ukjent *begrep* for mange innvandrere, er *fenomenet* – gjennom konkrete beskrivelser av hendelser og eksempler – kjent. Baksnakking/ryktespredning er kjente begreper og fenomen, og anses i prosjektet å være forbundet med, eller kan være en form for, negativ sosial kontroll. Undervisningsopplegget starter derfor med de kjente fenomenene og begrepene før man går inn på de mer ukjente aspektene ved negativ sosial kontroll, som lover og rettigheter.

Men hovedfokuset i undervisningen er på forebygging og forhindring av negativ sosial kontroll på voksenopplæringen, er også en viktig tanke at holdningsarbeidet i kurset vil kunne stimulere til et bedre miljø i hjemmene. Mange av deltakerne er foreldre, eller kan blir det på sikt – og en sentral tematikk i kurset er barns og unges rettigheter i Norge, og deltakerne stimuleres til refleksjon rundt det å håndtere foreldrerollen.

Et viktig grunnlag for refleksjonen i undervisningen er sentralt lovverk som opplæringsloven, straffeloven, barneloven og sentrale artikler i menneskerettighetene. Eksempelvis viser man til hva straffeloven sier om tvangsekteskap og frihetsberøvelse, samt hvordan læringsmiljø og mobbing tematiseres i opplæringsloven. Alle disse rettighetene og lovbestemmelsene er sentrale temaer i handlingsplanen. Også ytringsfriheten er et sentralt tema for diskusjon i kursrekken.

2.3 Prosjektets forankring i regjeringens strategier og i handlingsplanen

Målsetningen til Prosjekt Frihet om å forebygge negativ sosial kontroll, og inngangen til dette – ryktespredning og mobbing – er på flere måter klart forankret i både handlingsplanen «Retten til å bestemme over eget liv» og i regjeringens nye integreringsstrategi. Nettopp fenomenet ryktespredning blir i handlingsplanen fremhevet som et sentralt element ved negativ sosial kontroll. Blant annet settes det i sammenheng med problemet med foreldres urimelige begrensninger i barneoppdragelsen. Ifølge

handlingsplanen kan negativ sosial kontroll over barn ofte bunne i om frykt for at familien skal tape ære ved at barna ikke oppfører seg «ordentlig» og blir utsatt for ryktespredning. Som vi har sett er Prosjekt Frihet et tiltak som skal bidra til at deltakerne blir så bevisste, trygge og selvstendige i eget liv at de verken bøyer av for kollektivt press, eller bidrar til dette presset gjennom selv å bidra til mobbing og ryktespredning. I forlengelsen av dette kan en tenke seg at økt bevissthet om de uheldige aspektene ved negativ sosial kontroll, i neste rekke kan bidra til at kursdeltakerne i mindre grad vil øve press og tvang mot egne barn.

Vildere fremheves frivillige organisasjoners sentrale rolle både i handlingsplanen og i integreringsstrategien – det vises til at disse har et unikt utgangspunkt for å drive holdningsskapende arbeid. I så måte er også organisasjonen LUNAR sin sentrale rolle i Prosjekt Frihet relevant.

Prosjekt Frihet kan særlig sies å være forankret i innsatsområde 3 i handlingsplanen¹: «Endring av holdninger og praksis i berørte miljøer». Her fremheves viktigheten av at innvandrere får informasjon om normer og regler i det norske samfunnet – blant annet at relevant undervisning sikres i skolen og i opplæringstilbud for voksne. Det fremheves at foreldre skal få relevant informasjon som skal bidra til godt foreldreskap og trygge familierelasjoner. Videre er det ifølge planen meget hensiktsmessig at denne informasjonen gis til flyktninger så tidlig som mulig, samt at den gjentas og utdypes. I så måte er Prosjekt Frihet svært relevant, da kursets refleksjon rundt disse aspektene i stor grad vil være en gjentakelse og utdypning av tematikk mange av deltakerne på introduksjonsprogrammet allerede har vært innom i den obligatoriske samfunnskunnskaps- og norskopplæringen.

Videre imøtekommer kursinnholdet i Prosjekt Frihet flere av satsingsområdene i integreringsstrategien, da særlig kapittel 4 om Retten til å leve et fritt liv. Som i handlingsplanen er også et hovedgrep her å «endre holdninger og praksis i berørte miljøer», som har andre tilnærminger til likestilling og barns rettigheter. Ikke minst blir introduksjonsprogrammet trukket frem som en helt sentral arena for informasjon og veiledning til innvandrere.

Endelig er både handlingsplanen og integreringsstrategien tydelig på regjeringens ønske om å støtte opp om den nye generasjonen unge med innvandrerbakgrunn som tar stemmen sin i bruk og kjemper for rettighetene sine i det norske samfunnet. Det påpekes at et sentralt problem for disse er at flere utsettes for trakassering fordi de våger å ta ordet. Integreringsstrategien fremhever viktigheten av å fremme yringsfriheten, som er i menneskerettighetenes kjerneområde. Også denne rettigheten blir som nevnt tydelig adressert i Prosjekt Frihet. Vi har sett at et hovedmål for kurset er at deltakerne på voksenopplæringen blir bevisste på egne rettigheter, og så trygge og selvstendige i eget liv at de ikke bøyer av for kollektivt press. I tillegg drøftes ulike sider ved yringsfriheten, samt det å tørre å stå opp for seg selv og sine rettigheter.

¹ I tillegg til å fokusere på «holdninger og praksis i berørte miljøer» har handlingsplanen tre andre innsatsområder, hver med en rekke tiltak knyttet til seg: «styrke rettsvernet og hjelpen til de som rammes», «styrke kunnskapen i tjenestetilbudet» samt «styrke forskning og øke kunnskapsdeling».

2.4 Et av få tiltak som konkret forebygger negativ sosial kontroll i voksenopplæringen

Gjennomgangen ovenfor viser at undervisningsopplegget i Prosjekt Frihet er meget relevant for en rekke av målsetningene og satsingene i handlingsplanen og regjeringens integreringsstrategi. Dette kurset til nyankomne flyktninger på introduksjonsprogrammet bidrar blant annet til å oppfylle målsetningen om å gi innvandrere tidlig, gjentakende og utfyllende informasjon om grunnleggende verdier og rettigheter i Norge. Ikke minst støtter kurset opp under det som fremstilles som et hovedpoeng i integreringsstrategien – den enkeltes ansvar for å bidra til at alle kan leve et fritt liv. Som vi har sett oppfordres kursdeltakerne til å ikke delta i utøvelsen av negativ sosial kontroll på skolen, men tvert imot selv bidra til, og ta ansvar for at det blir et godt læringsmiljø.

Ellers lister handlingsplanen opp en rekke mer eller mindre konkrete tiltak som i stor grad dreier seg om å oppdatere og endre regelverket og retningslinjer for å styrke rettsvernet til utsatte personer, styrke forskningen på tematikken samt kunnskapen i tjenestetilbudet. Det er imidlertid få konkrete, holdningsskapende tiltak som skal forebygge negativ sosial kontroll, og som retter seg direkte mot målgruppa². Videre er det ingen andre tiltak som knytter sammen forholdene læringsmiljø og negativ sosial kontroll, på tross av at integreringsstrategien fremhever introduksjonsprogrammet som en sentral arena for å gi tidlig informasjon og veiledning til innvandrere. Slik sett kan Prosjekt Frihet sees på som et ganske unikt tiltak som på en konkret måte kan forebygge negativ sosial kontroll – først og fremst på voksenopplæringen, men også potensielt i hjemmene og på andre samfunnsarenaer.

² Av konkrete tiltak med mål om å forebygge negativ sosial kontroll, kan imidlertid foreldreveiledningsprogrammet ICDP nevnes, samt satsingen på flere minoritetsrådgivere på skolen.

3. Undervisningsopplegget i Prosjekt Frihet

Dette kapittelet gir vurderinger og observasjoner av Prosjekt Frihet slik det ble rullet ut ved voksenopplæringen i Grimstad. Oxford Research har fulgt tre sesjoner for en gruppe for menn og en for kvinner i perioden 23. oktober – 15. november 2018.

I kurset får deltakere – gjennom undervisning, diskusjon og øvelser i plenum – et høyere bevissthetsnivå rundt de gitte tematikkene. Gjennom dette er det langsiktige målet at de endrer holdninger og atferd til gode for skolemiljøet, hjemmet og i ytterste konsekvens sin inngripen og møte med samfunnet.

I det videre følger en kort deskriptiv gjennomgang av undervisningsformen og -metoden i prosjektet. Detter gjennomgås progresjonen i prosjektet – altså hvordan kurset innholdsmessige er lagt opp med fokus på tematiske hovedbolker.

3.1 Form og metode på Prosjekt Frihet

Prosjekt Frihet foregår i konteksten av et klasserom hvor underviseren gjennomgår en rekke vidtrekkende tematikker. Undervisningen er oppbygd som en blanding av dosering om faktiske forhold ved samfunn og lover i Norge, og diskusjon rundt hverdagslige situasjoner og mellommenneskelig atferd.

Utførelsen av sesjonene i Grimstad hadde følgende karakteristikk hva gjelder form og metode:

- Bruk av visuelle inntrykk og humor
- Gradvis introduksjon av begreper og eksemplifiseringer
- Bruk av undervisers egne observasjoner og personlige erfaringer

Undervisningen foregår med tolk alt etter hvor mange språkgrupper elevene har, og hva nivået på norskkunnskapene er. Undervisningsopplegget har en dynamikk som preges av at foreleser bekrefter og oppsummerer svarene til gruppene, og så stiller oppfølgingsspørsmål, samt doserer kunnskap om faktiske forhold, for eksempel hva gjelder lover og reglement, samt trekk ved norske samfunnsforhold.

3.2 Substans og progresjon i forelesningene

I hovedsak er begreper og konsepter en nøkkel til å forstå undervisningsopplegget i Prosjekt Frihet. Disse skal lede til forståelse, erkjennelse og innsikt når det gjelder individets rettigheter i Norge og hvordan disse skiller seg fra praksis i deltakernes opprinnelsesland.

Undervisningsdelene starter med at det vises bilder eller at deltakerne introduseres for illustrerende eksempler som gir en intuitiv forståelse og/eller fremkaller en gjenkjennelse av ulike situasjoner. Dette er i tråd med kursens pedagogiske tilnærming som innebærer å gå fra kjent til ukjent. Gjennom diskusjon med deltakerne rundt de visuelle inntrykkene, introduserer foreleser deretter de ulike

begrepene – eksempelvis baktaling, ryktespredning og mobbing. Begrepene utforskes med en rekke eksempler. Snarere enn at deltakere gis definisjoner på begreper, legges man til rette for å forstå innholdet i dem gjennom diskusjon og situasjonsbeskrivelser og illustrasjoner. I det følgende ser vi nærmere på den innholdsmessige progresjonen i prosjektet i de tre delene av undervisningen.

3.2.1 Nærmere om progresjonen i Del 1

Figur 1 nedenfor skisserer de viktigste bestanddelene i kursets del 1, slik ekstern observator har vurdert det. Progresjonen er illustrert som trappe-trinn deltakerne skal gå opp for å få kunnskap og innsikt i forholdene som gjennomgås.

Figur 1: Innholdsmessige hovedbolker i Del 1 av Prosjekt Frihet.

Som figuren ovenfor viser starter kursets del 1 med en gjennomgåelse av de sentrale begrepene, mobbing, ryktespredning og baktaling. Snarere enn at deltakerne skal huske definisjoner, stimuleres deltakerne først og fremst til å *gjenkjenne* disse kjente fenomenene intuitivt ved at illustrerende bilder vises. De visuelle virkemidlene er virkningsfulle; det vises bilder av personer – både barn og voksne – som opplever noe vanskelig, og dette får deltakerne til å reagere og bli engasjerte. Foreleser inviterer deltakerne til å sette ord på disse fenomenene som et utgangspunkt for videre refleksjon og diskusjon, og spiller videre på det deltakerne sier.

Videre består neste trinn av å definere «skolemiljø» og orientere deltakerne om relevant regelverk. Når regelverket gjennomgås har foreleser en mer doserende tilnærming; undervisningen har større innslag av ren «informasjon» og gjengivelse av hva som faktisk står i loven. Foreleser leser blant annet opp opplæringslovens § 9A, og forklarer hva dette innebærer. Like fullt har undervisningen stadig en dialogbasert eller reflekterende tilnærming, hvor ballen stadig spilles over til deltakerne som setter ord på relevante begreper (eksempelvis «hva betyr trygghet, hva betyr respekt, osv»).

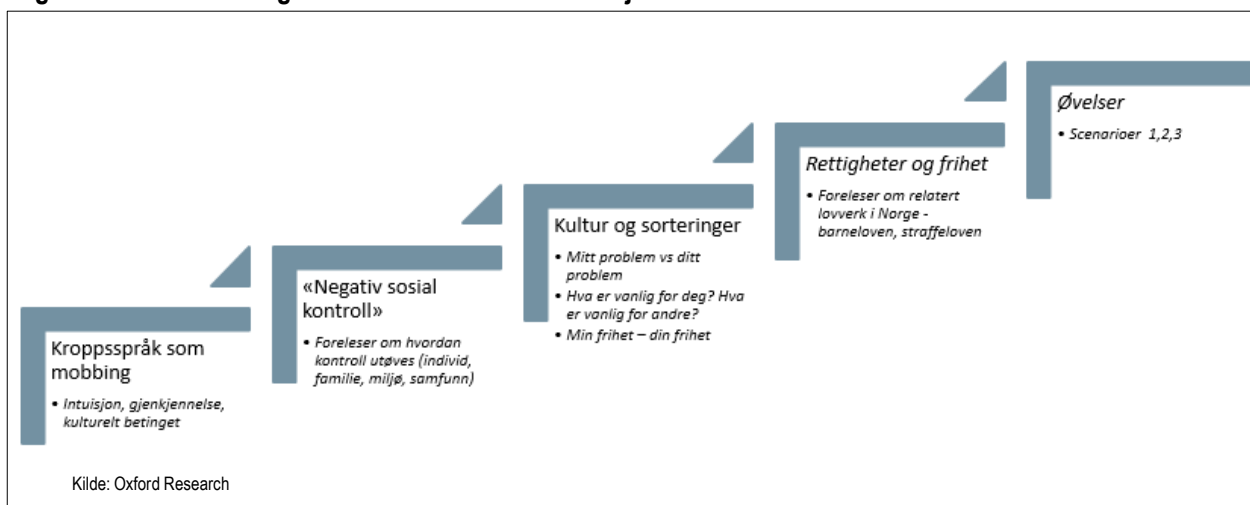
I tredje hovedbolke stimuleres deltakerne til refleksjon og erkjennelse rundt ulike roller en kan ha i situasjoner forbundet med mobbing og baktaling. Foreleser viser også til at alle de store verdensreligionene, samt humanismen, opererer med en eller annen versjon av den gyldne regel. Dette indikerer, ifølge foreleser, at det å snakke stygt om andre ikke anses å være greit i noen kulturer.

Det fjerde og siste trinnet deltakerne skal opp på i kursets del 1 innebærer en refleksjon over muligheter og ansvar som deltakerne har selv for å bidra til et godt skolemiljø; «hva kan jeg gjøre, hva er mitt ansvar?». Nettopp tanken om å «fæie for egen dør» er et sentralt og gjennomgående fokus i kurset. Men det generelt i den offentlige diskusjonen er mye gruppetenkning på innvandringsfeltet, er man i Prosjekt Frihet i stor grad nede på individnivå, og har fokus på hva enkeltpersonen selv kan gjøre for å forebygge og motvirke negativ sosial kontroll.

3.2.2 Progresjon i Del 2

Som figur 2 under viser, består trinn én, i andre del av kurset, i at deltakerne inviteres til å reflektere rundt hvordan mobbing kan arte seg i form av kroppsspråk. Foreleser peker også på at ulike former for mobbing er kulturelt betinget – mens en bevegelse/type kroppsspråk kan bety én ting i en kultur kan andre kulturer tolke dette på helt andre måter. Igjen benytter foreleser seg av bilder som skaper en intuitiv forståelse og gjenkjennelse av situasjonene. I stedet for å vise bilder på PowerPoint brukte foreleser her seg selv og tolken. Foreleser mimet ulike fiktive mobbesituasjoner – som det å snu seg bort fra en person (tolken). Dette er også eksempler som vekket mye engasjement hos deltakerne, som stilte spørsmål som foreleser spilte videre på.

Figur 2: Innholdsmessige hovedbolker i Del 2 av Prosjekt Frihet.

Som andre trinn i forelesningen etableres begrepet «negativ sosial kontroll». Undervisningen om begrepet er til dels doserende med informasjon om definisjoner og faktiske forhold, men med flere innslag av interaktiv refleksjon sammen med deltakerne. Foreleser starter med en positiv versjon av begrepet ved å vise til at barneoppdragelse kan være en form for «positiv sosial kontroll». Foreleser spør deltakerne hvorfor foreldrene kontrollerer barna sine, og deretter hvorfor voksne av og til kontrollerer andre voksne. Hovedfokus er på «negativ sosial kontroll», hvor det er snakk om voksne som kontrollerer andre voksne (eller unge som nærmer seg myndighetsalder), i form av oppsyn, press, trusler og tvang for å sikre at de lever i tråd med familiens eller gruppens normer.

Fenomenet negativ sosial kontroll sees blant annet i sammenheng med ryktespredning og redsel for tap av ære; foreleser forklarer at en far eksempelvis kan føle seg tvunget til å få dattera til å gifte seg med «rett» person, for å unngå at familien taper ære. Foreleser informerer også om at det finnes krisesenter-tilbud til personer som utsettes for alvorlige former for negativ sosial kontroll.

Foreleser forklarer også hvordan barn i Norge i økende grad får medbestemmelse og uavhengighet når de nærmer seg myndighetsalder, mens det motsatte på mange måter er tilfellet i en del andre kulturer. Denne kontrasten i tilnærmingen til barneoppdragelse og frihet illustreres ved hjelp av to motsatte trekanter som tegnes på tavla av foreleser.

Jf. det tredje trinnet i trappemodellen ovenfor handler den neste hovedbolken om «kultur og sorteringer». Foreleser presenterer flere fiktive situasjoner som illustrerer kulturelle forskjeller i måten å gå kledd på, oppføre seg på etc. Deretter oppfordres deltakerne til å kunne skille mellom hva som er riktig eller vanlig for en selv, og hva som er riktig eller vanlig for andre. Men andre ord kan en la andres problem være andres problem, uten å legge seg opp i dette ved å mobbe eller baktale/spre rykter.

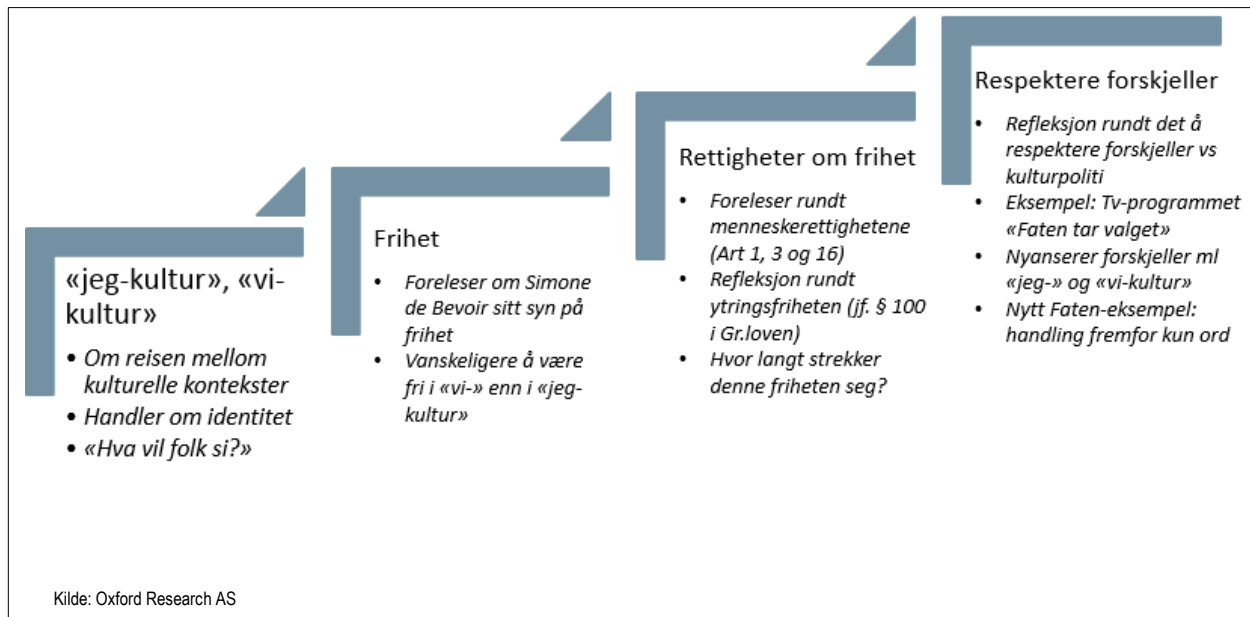
Nest øverste trinn består av en dosering av «hva man har rett til» ifølge flere sentrale lovbestemmelser. Blant annet informeres det om hva barneloven og straffeloven sier om tvangsekteskap og frihetsberøvelse.

Siste bolk i kursets del 2 består av flere refleksjonsøvelser, hvor deltakerne skal ha en preferanse eller ta et handlingsvalg, og på grunnlag av dette stille seg på en bestemt plass i klasserommet. Vi kommer tilbake til disse øvelsene i siste delkapittel om «Anbefalinger».

3.2.3 Progresjon i Del 3

Denne tredje og siste undervisningsdelen starter med etablering av to begreper som er konstruert for å kommunisere *typiske* hovedforskjeller mellom majoritetskulturen i Norge og kulturer mange av deltakerne opprinnelig kommer fra: hhv. «jeg-kultur» og «vi-kultur». Foreleser har en doserende fremstilling, og peker på at forskjellene mellom kultur-typene i stor grad handler om identitet; mens fellesskapet er det viktigste i «vi-kulturen» er identiteten i «jeg-kulturen» i hovedsak knyttet til enkeltindividet.

Figur 3: Innholdsmessige hovedbolker i Del 3 av Prosjekt Frihet.

Det stimuleres til mye refleksjon rundt de to kultur-typenes ulike reaksjoner på en situasjon hvor én av jentene i familien blir gravid uten å være gift; «Hva vil folk si?». Det framgår av diskusjonen at dette kan være svært problematisk for jenta i en «vi-familie» da familien kan «tape ære», mens det er grunnleggende uproblematisk for en norsk jente, som i tillegg beskyttes av lovverket. Endelig påpeker foreleser at refleksjonene rundt mobbing og baksnakking må forstås i lys de reglene og lovene som gjelder i en «jeg-kultur».

Som det andre «trinnet» i siste forelesning, etableres begrepet frihet, ved at foreleser tar utgangspunkt i Simone de Beauvoirs perspektiv. I korte trekk oppsummeres hennes perspektiv med at alle har frihet, og det eneste stedet ens egen frihet stopper er der den begrenser andres frihet. Foreleser peker på at det er vanskeligere å være fri til å være seg selv i en «vi-kultur» enn i en «jeg-kultur», selv om det heller ikke alltid er lett i sistnevnte kultur.

I neste siste hovedbolk doserer foreleser om sentrale rettigheter rundt frihet, med henvisning til blant annet menneskerettighetene (for eksempel Artikkel #1 og #6 om at «alle mennesker er født frie...» og «ekteskap må bare inngås etter fritt og fullt samtykke...»). Også retten til ytringsfrihet som er hjemlet i Grunnlovens §100 blir det referert til, og foreleser inviterer deltakerne til refleksjon rundt hvor langt denne friheten strekker seg.

På det siste trinnet i «innsiktstrappen» deltakerne skal gå opp i kurset, stimuleres deltakerne til å reflektere over hvordan man skal forholde seg til hverandre (og hverandres forskjeller) på en respektfull måte – en kjernetematikk i Prosjekt Frihet. Foreleser benyttet seg da av et reelt eksempel med en muslimsk foregangsperson. Eksempelet er godt egnet til å diskutere flere ulike sider ved «vi-» og «jeg-kulturen» - inkludert å nyansere forskjellene mellom disse.

Foreleser refererer til den unge muslimske kvinnen Faten Mahdi Al-Hussaini, og hennes tv-program på NRK «Faten tar valget». I etterkant av programmet kom det en storm av klager mot programmet fra både muslimer og nordmenn, som dreide seg om hvordan Faten gikk kledd. Eksempelet vakte stort engasjement hos deltakerne, og en av dem stilte spørsmålet om hvorfor nordmenn klaget når de befinner seg i et «jegg-samfunn». Refleksjonen over dette spørsmålet nyanserte forskjellene mellom de stiliserte kultur-kategoriene. Det framgikk av refleksjonen at negativ sosial kontroll er et anleggende som også majoritetssamfunnet gjør seg skyldig i, om ikke i samme grad som spesielle kulturelle miljøer som kan betegnes som «vi-kultur».

Ytterligere ett eksempel med Faten blir dosert til deltakerne; Faten og flere andre muslimer var med på å arrangere en forsonings-samling utenfor synagogen i Oslo i etterkant av det hadde blitt avfyrt skudd mot synagogen. Som det ble trukket fram av foreleser, var samlingen en markering av det å respektere hverandre og ha fellesskap på tvers av religioner. Videre pekte foreleser på at Faten ikke bare kommer med ord, men også handler.

4. En programteoretisk tilnærming til Prosjekt Frihet

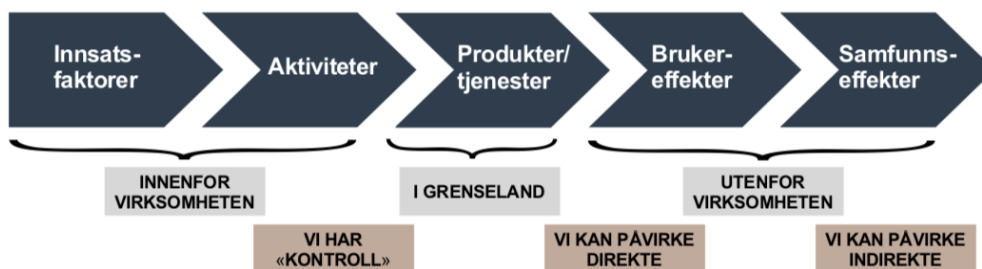
De grunnleggende endringsteoretiske sekvensene i Prosjekt Frihet kan sies å være at deltakernes gjenkjennelse, refleksjon, erkjennelse og innsikt skal føre til *holdningsendringer*, og deretter *atferdsendringer*.

Figur 4: Overordnet endringsteoretisk sekvens

Gjennom atferdsendringer vil dette bidra til et bedre miljø både på voksenopplæringen, men også «hjemme og ute». I denne sammenhengen er det hensiktsmessig å benytte en virkningskjede med resultatnivåer etter DFØs standard, illustrert i figuren under:

Figur 5: Generisk virkningskjede

Kilde: Veileder for Mål- og resultatstyring i staten, Senter for statlig økonomistyring

I kontekst av de endringsteoretiske sekvensene er det sentralt for foreleseren å stille seg følgende spørsmål:

- *Hva er innenfor min kontroll?*
- *Hva er utenfor min kontroll?*
- *Hva ligger i grenseland?*
- *Hva kan jeg påvirke direkte?*
- *Hva kan jeg påvirke indirekte?*

Foreleser har i stor grad kontroll på form, innhold og gjennomføringen av klasseundervisningen. Men deltakernes ervervelse av kunnskap og innsikt er strengt tatt brukereffekter – noe foreleser kan påvirke direkte, men som man ikke har kontroll over. Likeledes er det ingen automatikk i at kunnskapservervelse fører til holdningsendringer, og videre til atferdsendringer. En virkningskjede må reflektere dette. Dette er nødvendig for å tilegne seg en mest mulig presis forståelse av prosjektets progresjon, resultater og mål.

Prosjekt Frihet kan settes inn i denne typen virksomhetslogikk. Tabellen på neste side viser de samme resultatnivåene fra aktiviteter til produkt/tjenester, brukereffekter og samfunns-effekter, sammen med

tentative indikatorer og kilder til verifikasjon. Her har vi også splittet brukereffekter i «kort sikt» og «lengre sikt», der hvor førstnevnte er uttrykk for kunnskapservervelse, holdningsendring og atferdsendring på VO-arenaen – altså det umiddelbare skolemiljøet som deltakerne befinner seg i.

Tabell 1: Virkningskjede for Prosjekt Frihet

	Mål	Tentative indikatorer / kilder for verifikasjon
Samfunns-effekter	Flere deltar, utfolder seg, og finner seg til rette på ulike arenaer i lokalsamfunnet.	<i>Større evalueringer, og følgeforskning</i>
Brukereffekter (lang sikt) <i>«Vi kan påvirke indirekte»</i>	Flere mennesker står frie til å bestemme over eget liv. Færre barn og voksne utsatt for negativ sosial kontroll både ute og hjemme.	
Brukereffekter (kort sikt) <i>«Vi kan påvirke direkte»</i>	VO har fått et mer positivt utviklings- og læringsmiljø for elevene. Negativ sosial kontroll reduseres og forebygges på VO-arenaen. Flere elever endrer atferd. Flere elever endrer holdninger. Elever får større bevissthet rundt negativ sosial kontroll.	<i># antall mobbesaker rapportert</i> <i># læreres observasjoner i undervisningen på tvers av klasser og fag / læreres vurdering av utbytte av</i> <i># elevers egnevaluering av skolemiljø</i> <i># deltakers tilbakemelding på Prosjekt Frihet (anonymt eller i plenum)</i>
Produkt <i>«Vi har kontroll / vi er i grenseland»</i>	Gjennomføring av kurset: <ul style="list-style-type: none"> • del 1, • del 2 • del 3. 	<i># deltakere og oppmøte på samtlige deler</i> <i># lærerens vurdering av vurdering av engasjement og respons</i>
Aktivitet <i>«Vi har kontroll»</i>	Strukturering og forberedelser av læringsopplegget og tolkenes rolle. Justering av kursinnhold etter gruppens størrelse, bakgrunn og sammensetning.	<i>Kjernedokumenter og planverket for Prosjekt Frihet.</i>

5. Anbefalinger til videreutvikling av Prosjekt Frihet

Her presenteres anbefalinger, innspill til diskusjon og forbedringer. Noen av disse går på form og innretning, mens andre går på innhold og substans.

5.1 Form

Antall slides kan reduseres. Dette vil også gjøre spredningen av prosjektet enklere. Det er lettere for utenforstående som skal implementere kurset og forholde seg til en fast struktur hvor visse slides underbygger bestemte poeng i progresjonen.

5.2 Forelesers rolle og sammensetningen av deltakere

Kurset stiller store krav til foreleser. Mange spørsmål kan tvinge seg på for deltakerne, og det er mange situasjoner hvor diskusjonen kan ta andre retninger enn det som er intendert – ikke minst fordi foreleser ofte trekker på personlige historier og anekdoter. Hvordan skal utenforstående som skal holde kurset andre steder forholde seg til dette, og hvordan sikrer man at Prosjekt Frihet holde stø kurs på tvers av flere ulike kommuner i fortsettelsen? Kjernedokumentene i Prosjekt Frihet bør gi retningslinjer for dette.

Klassesituasjonen vil i stor grad preges av antall språkgrupper og antall elever. Hva er en optimal sammensetning for Prosjekt Frihet under hvilke omstendigheter? Dette er også problemstillinger som det bør gis pekepinner på for dem som tar prosjektet videre andre steder.

5.3 Klargjøre tolkens rolle

Det er viktig at tolkens rolle klargjøres. Etter vår vurdering finnes det her to ytterpunkter. Det første ytterpunktet er at tolkene delvis tas inn i prosjektet og blir mer fasilitatorer innad i språkgruppene i undervisningssituasjonen. I herregruppen var dette allerede delvis tilfelle. Ulempen her er imidlertid at det øker kostnadene for prosjektet, idet tolker må forklares mer om prosjektets form og innhold.

Det andre ytterpunktet er at tolkene forholder seg fullt og helt til tolkerollen - og oversetter kun det som blir sagt. Dette endrer dynamikken i klasserommet, og kan også heve terskelen for å ta ordet blant deltakerne. Det kan tenkelig også redusere hastigheten – muligheten til å dekke alt stoffet.

Uansett bør man utvikle et kort én-sides notat på kursets terminologi, og at dette oversendes tolken i forkant. Det er svært viktig at tolkene på forhånd har funnet gode ekvivalenter til begreper som «baktaling», «mobbing» og «negativ sosial kontroll». Det er ingen selvfølge at kommuner vil ha tilgjengelige, kompetente tolker som kan skjelve mellom de mer finmaskede nyansene som kurset tidvis berører. Dette bør man diskutere i spredningen av prosjektet. Man kan vurdere å stille krav om ToSpøT- testen iht nasjonalt tolkeregister.

5.4 Scenarioer

Noen av scenarioene kan utarbeides bedre. Handlingsalternativene på ett av scenarioene var ikke gjensidig utelukkende, og situasjonsbeskrivelsen kan ha vært vanskelig for deltakerne og fullt ut relatere seg til.

5.5 Feedback loop – den viktige tilbakemeldingen fra deltakerne

Det er viktig at deltakere får muligheten til å gi tilbakemeldinger på undervisningsopplegget – umiddelbart eller kort tid etter undervisningen. Dette kan gjøres anonymt eller i plenum. Det vil på sikt gi mulighet for inkrementell forbedring av kursets form og innhold.

5.6 Balanse: Hvilket bilde tegnes av Norge? Hvilket bilde tegnes av andre kulturer?

Det er sentralt i Prosjekt Frihet at undervisningen skal markere visse rettigheter barn og voksne har i det norske samfunnet. Det legges særlig vekt på å illustrere hvordan barn i økende grad får tiltakende medbestemmelsesrett og uavhengighet frem mot myndighetsalder.

I kurset foretar man her et pedagogisk grep i inndelingen mellom *jeg-* og *vi-*kulturer. Det er et pedagogisk grep for å kommunisere avanserte sammenhenger til et bredt spekter av deltakere. Det er imidlertid en krevende balansegang å skulle bruke en slik dikotomi. Man løper en risiko for å utelukkende illustrere *vi-*kulturer som bærere av negative trekk som står i kontrast til norske normer, kultur og rettssystem. Da blir både utgangspunktet for integrering mer krevende.

Endringsteorien til Prosjekt Frihet ligger i at innsikt og erkjennelse skal føre til holdningsendring og atferdsendring. Dette fordrer at man tar eksempler som resonnerer med deltakerne, og legger veien åpen for nettopp holdnings- og atferdsendringer. Andre igjen, *har* kanskje allerede disse holdningene, og trenger ikke overtales; disse vil tenkelig kunne reagere negativt på at deres kulturelle ballast reduseres til en *vi-*kultur som står i et motsetningsforhold til det som presumptivt er norsk *jeg-*kultur.

Man bør derfor spørre seg om hvilket utgangspunkt som er det mest hensiktsmessige og overbevisende for å gå fra innsikt til holdnings- og atferdsendring. I denne sammenhengen er det nyttig å tenke på viktigheten av prospeksjon – deltakeres mulighet til å se seg selv i *fremtiden*, i en *positiv* situasjon, i *Norge*. Det fordrer at deltakere føler at de kan finne seg til rette i Norge, at de kan tilføre samfunnet noe; at de har noe å bidra med. Uansett om kurset primært skal ta for seg negativ sosial kontroll, kan man ikke miste av syne rammen til Voksenopplæringen, og integreringsformålet som ligger til grunn. Mer nyansering i forholdet *vi-* og *jeg-*kultur kunne derfor vært formålstjenlig i kurset.

5.7 De gode eksemplene: Kan det sies mer om «krysspress» / «kulturell skvis»?

For deltakerne kan det være mange spørsmål som presser seg frem i Prosjekt Frihet. I piloteringen tok man som eksempel TV-programmet på NRK, «Faten tar valget». I etterkant av programmet kom

det en storm av klager mot programmet fra både muslimer og nordmenn, som dreide seg om hvordan Faten gikk kledt. Hun befant seg altså i krysspress mellom to (eller flere) sider i samfunnet som alle hadde klare idéer om hvem hun var, og hvordan hun burde oppføre seg. Hennes frihet til utfoldelse var under press.

Det omtalte Faten-eksempelet er spesielt interessant ettersom det har en rekke «lag» med kompleksitet, og også fordi det også omhandler majoritetssamfunnet. Det er i tillegg et eksempel som er godt kjent fra media, og som vil kunne brukes på tvers av forelesere i ulike kommuner – det kan altså være en fast del av Prosjekt Frihet - uavhengig av forelesers egen bakgrunn.

I piloteringen kom det spørsmål fra en av deltakerne om hvorfor noen nordmenn i majoritetssamfunnet hadde problemer med Faten *på tross av* at de jo befinner seg i en jeg-kultur. Dette er et sentralt poeng. Hvis ikke Prosjekt Frihet kan reflektere over sosial kontroll utøvd *både* fra majoritetssamfunnet og minoritetsmiljø, kan prosjektets hovedbudskap bli mindre troverdig for en del deltakere – det vil da fremstå som en konstruksjon med dobbelt bunn.

Selv om negativ sosial kontroll berører enkelt-tematikker som *primært* er anliggender i enkelte kulturelle miljø, er kjernen i begrepet å begrense andres utfoldelse. I Faten-eksempelet er det helt naturlig for deltakerne å hefte seg ved at også nordmenn i majoritetssamfunnet kan utøve negativ sosial kontroll.

HVA ER NEGATIV SOSIAL KONTROLL?

8. mars 2017

Lansering av

Retten til å bestemme over eget liv

Handlingsplan mot negativ sosial kontroll,
tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 2017-2020

HVA SKAL DU GJØRE PÅ SKOLEN I MORGEN
FOR Å SKAPE ET GODT SKOLEMILJØ?

HVA SIER DISSE BØKENE OM Å SNAKKE STYGT OM ANDRE?

FORELDRE SOM ROLLEMODELLER

HVA FØLER DU NÅR DU SER DETTE BILDET?

HVORDAN FORHOLDE SEG TIL FORSKJELLER
PÅ EN RESPEKTABEL MÅTE?

DANMARK

Oxford Research A/S
Falkoner Allé 20
2000 Frederiksberg
Danmark
Tel: (+45) 3369 1369
office@oxfordresearch.dk

NORGE

Oxford Research AS
Østre Strandgate 1
4610 Kristiansand
Norge
Tel: (+47) 4000 5793
post@oxford.no

SVERIGE

Oxford Research AB
Norrländsgatan 11
103 93 Stockholm
Sverige
Tel: (+46) 08 240 700
office@oxfordresearch.se

FINLAND

Oxford Research Oy
Fredrikinkatu 61a
00100 Helsinki
Finland
www.oxfordresearch.fi
office@oxfordresearch.fi

BRUXELLES

Oxford Research
C/o ENSR
5. Rue Archimède
Box 4, 1000 Brussels
www.oxfordresearch.eu
office@oxfordresearch.eu

LATVIJA

Oxford Research SIA
Vilandes iela 6-1
LV-1010, Rīga, Latvija
Tel: (+371) 67142503
http://oxfordresearch.lv
info@oxfordresearch.lv